

S. C. ROWELL

Dosniausias ponas vyskupas, Atlantaičio apdovanotas. Jonas iš Lietuvos kunigaikščių – mokslų ir menų mecenatas

ANOTACIJA. Jonas iš Lietuvos kunigaikščių, Žygimanto Senojo nesantuokinis sūnus (1499–1538) – išsilavinęs Renesanso princas, rūpestingas Vilniaus, vėliau Poznanės vyskupas, pasaulietinių valdų (Šiaulių žemės ir Janušpolio bei Kremeneco Voluinėje) valdytojas ir karo prieš tikėjimo ir tėvynės priešus veikėjas. Jis sugebėjo sukurti infrastruktūrą madingoms statyboms, prabangos reikmėms. Visų pirma jis pritraukė prie savęs ir savo dvaro globos ieškančius literatus, teologus. Jonas taip pat sugebėjo sąmoningai išnaudoti moderniausias priemones – spausdintą žodį ir simbolį, neolotyniškąją proginę poeziją savo interesams bei reklamai.

REIKŠMINIAI ŽODŽIAI: Jonas iš Lietuvos kunigaikščių; Vilniaus vyskupas; mecenatystė; proginė literatūra.

Jonas iš Lietuvos kunigaikščių (1499 01 08 – 1538 02 18), Žygimanto Senojo nesantuokinis sūnus – pirmasis Renesanso laikotarpio Vilniaus vyskupas, užėmęs svarbiausiojo Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės vyskupo sostą beveik septyniolika metų (1519–1536). 1515 m. jaunas princas studijavo Bolonijos universitete, nors neaišku, kaip ilgai ir ar nuosekliai jis ten mokėsi. Būdamas Italijoje, Jonas du sykius apsilankė Venecijos dožo Leonardo Loredano dvare. 1515 m. birželio 17 d., Viešpaties Dangun žengimo šventę, jis dalyvavo kartu su kitais kilniais vietos bei užsienio svečiais Dožo vestuvių su jūra (*Sposalizio del Mare*) iškilnėse, o 1516 m. vasario 25 d. apsigyveno Šv. Baltramiejaus

vokiečių svečių namuose, kurių bažnyčioje tarp kitų lobių kabėjo ir Alberto Diurerio 1506 m. sukurtas *Rosenkrantz* altoriaus paveikslas¹. Jonas garbino renesansinio, itališko skonio objektus ir troško jų turėti, pradedant nuo gaubtų stiklinių taurių iki architektūros paminklų, tiek importinių, tiek vietinių gaminių. LDK sostinėje Jonas sukūrė pastatų statybos, prabangos daiktų gamybos infrastruktūrą – stiklo dirbtuves, plytinę. Vilniaus katedroje Jonas įsteigė ir apmokėjo dvi naujas su mokslu ir muzika susijusias prelatūras – scholastiko ir kantoriaus, atnaujino ir praplėtė mansionarijų bendruomenę. Jaunasis vyskupas buvo madingas ir tuolaikinis savo poreikiais – juk Vilniun iš Plocko, kur Jonas dar ėjo prepozito pareigas, jis pakvietė žymius italų architektus Vilniaus katedrai atstatyti po 1530 m. gaisro². Jonui beveik dešimtmetį kaip sekretorius tarnavo gydytojas, astrologas, spaustuvininkas, bažnytinės unijos šalininkas Pranciškus Skorina. Vyskupo Vilniaus dvare dirbo literatai – tarp jų 1535–1536 m. vienas paskutinių jo notarų, jaunas lotyniškai rašęs poetas Jurgis Albinas. Jonui dedikuota keletas literatūros kūrinių; tarp jų autorių – Mikalojus Šadekietis (Mikołaj ze Szadka; astrologas) ir Valentinas Vrubelis (Wróbel; teologas). Su jo katedros statybomis susijęs žymus Krokuvos ir Poznanės teologas ir apologetas Grigalius iš Šamotulų. Tiesioginę sąsają su Jonu turi bent dvi svarbios bažnytinės knygos – 1528 m. Krokuvoje prašmatniai spausdinti Vilniaus vyskupijos statutai bei 1538 m. Leipcige išleistas stambus Poznanės katedros ir vyskupijos valandynas (*Diurnale horarum*), svarbi liturginė knyga (psalmės, maldos, giesmės), skirta ilgamečiam naudojimui. Su vyskupu Jonu (tiksliau, jo spaustuvininku) bendradarbiavo poetas ir būsimasis kardinolas Stanislovas Hozijus, kuris sukūrė ilgą epigramą idealaus Vilniaus vyskupo šlovei. 1528 m. šis eilėraštis buvo išspausdintas Vilniaus vyskupijos

¹ Zygmunt Wdowiszewski, *Genealogia Jagiellonów i Domu Wazów w Polsce*, Kraków: Avalon, 2017, p. 186–191; lenkų istorikas klaidingai rašo apie Jono apsilankymą ir Genujos mieste. 1530 01 25 Bolonijoje parašyto Jono Dantyšeko laiško Lenkijos pakancleriui Petruui Tomickiui duomenimis, Jonas turėjo šiame mieste pasirodyti: *Acta Tomiciana, Tomus Duodecimus epistolarum, legationum, responsorum, actionum et rerum gestarum Serenissimi Principis Sigismundi Primi, Regis Polonie et Magni Ducis Lithuanie, Posnaniae: Sumptibus Bibliothecae Kornicensis*, 1906, Nr. 30, p. 33. Apie Jono ryšius su Italija kalba tik reti teksto trupiniai.

² S. C. Rowell, „Jogailaičių dinasto Jono iš Lietuvos kunigaikščių sąsajos su Vilniaus katedra“, in: *Ženkilai, simboliai, prasmės: Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės tyrimai pagalbinių istorijos mokslų aspektu*, sudarė Rūta Čapaitė, Gitana Zujienė, Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2019, p. 123–146.

statutų leidinyje (žr. Priedą). Tais pačiais metais Gniezno provincijos statutuose Hozijus išspausdino epigramą Gniezno arkivyskupo Jono Laskio garbei. Tiesa, Jonas nėra Poznanės arba Plocko ordinarų Petro Tomickio ir Andriejaus Kšyc-kio (Andrzej Krzycki, Andreas Cricius) lygio mecenatas, literatas, bet Vilniaus kontekste jis tikrai nemenkas veikėjas – tarp Vilniaus vyskupų išsiskiria kultūringumu, menininkų ir literatų globa, tuo, ką imperatoriaus Karolio V pasiuntinys Zigmantas fon Herberšteinas (Sigismundus, Siegmund von Herberstein) vadino *humanitas*³. Šiuo atžvilgiu Jonas panašus į netikrą savo dėdę kardinolą Fridriką Jogailaitį (1468–1503), kuris pasižymėjo sugebėjimu naudotis menų ir spausdintos knygos mecenatyste savo įvaizdžiui kurti ir propaguoti⁴. Iš tikrųjų Vilniaus vyskupas Albertas Taboras (1492–1507) samdė savo bendramokslį Joną Sakraną parašyti traktatą apie stačiatikių tikėjimą ir praktiką Lietuvoje, galbūt jis net ir paskatino Vilniaus kanauninką Martyną (Radomietį?) kompi-liuoti apeigyną (*Agenda*) vyskupystės dvasininkams⁵. Taboro įpėdinis Albertas Radvila (1507–1519) prižiūrėjo Vilniaus kapitulos statutų rengimą, o paties Jono įpėdinis Paulius Alšėniškis 1519 m. liepė spausdinti Lucko vyskupijos statutus ir vėliau sulaukė panegirikos iš savo Krokuvos mokytojo Valentino Vrubelio (Walenty Wróbel, Valentinus Passerinus arba Posnanius)⁶.

³ Apie Tomickį – Anna Odrzywolska Kidawa, *Podkanclerz Piotr Tomicki (1515–1535). Polityk i humanista*, Warszawa: Semper, 2005; apie Kšycų – Harold B. Segel, *Renaissance culture in Poland: The Rise of Humanism 1470–1543*, Ithaca-London: Cornell University Press, 1989, p. 191–226. Herberšteino pastaba apie Joną – *Rerum Moscovitarum commentarii Sigismundi liberi baronis in Herberstein, Neyperg et Guettenberg...*, Basileae: ex officina Oporiniana, 1571, p. 105: „vir singulari humanitate praeditus“.

⁴ Natalia Nowakowska, *Church, State and Dynasty in Renaissance Poland. The Career of Cardinal Fryderyk Jagiellon (1468–1503)*, Aldershot: Ashgate, 2007, p. 99–125.

⁵ Joannes Sacranus, *Elucidarius errorum ritus Ruthenici*, Cracoviae: Typis Ioannis Haller, 1501, žr.: Darius Baronas, S. C. Rowell, *The Conversion of Lithuania. From Pagan Barbarians to Late Medieval Christians*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2015, p. 392–395; *Agenda sive Exequiale divinorum sacramentorum per venerabilem virum et dominum Martinum canonicum Vilnensis dyocesis edita*, impressum in Gdano per me Conradum Bomgharten, Anno Domini millesimo quadringentesimo nonagesimonono et finitum est secunda feria ante festum Barnabe [1499 06 10], plg. *Krikščionybės Lietuvoje istorija*, sudarė Vytautas Ališauskas, Vilnius: Aidai, 2006, p. 93–95. Sigita Narbutas, Daiva Narbutienė, *XV–XVI a. Lietuvos lotyniškų knygų sąrašas*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2002, Nr. 275–280, p. 170–172; Nr. 169, p. 133.

⁶ Kapitulos statutai – *Vilniaus ir Žemaičių vyskupijų katedrų kapitulų statutai: tekstai ir kontekstai*, parengė Wioletta Pawlikowska-Butterwick, Liudas Jovaiša, Vilnius: Aidai, 2016; Alšėniškio statutai – žr. išn. 24.

Šiame straipsnyje ketinama apžvelgti dvi su vyskupu Jonu susijusių spausdintų veikalų grupes. Iš viso tokių leidinių yra tik penki ar šeši. Pirmoje grupėje – du veikalai, kurių autoriai aktyviai siekė Jono globos. Tai Krokuvos universiteto filosofijos fakulteto dekanas, o vėliau rektorius, žymaus viešo astrologo Mikalojaus Prokopovičiaus Šadekiečio (Mikołaj Prokopiades ze Szadka, 1489–1564) 1524 m. vasario mėn. astrologinis pranašavimas bei 1536 m. Poznanės Šv. Marijos Magdalienės kolegijos prepozito Valentino Vrubelio vadovėlis kunigams *Mažasis veikalas apie gavėnių (Opusculum quadragesimale)*. Galima ginčytis, ar prie šių veikalų dera pridėti ir Grigaliaus iš Šamotulų 1532 m. traktatą *Pamoka apie indulgencijas ir Vilniaus katedrai suteikto jubiliejaus rašto tvarką*⁷. Antroje leidinių grupėje – trys veikalai, kurie aktyviai propaguoja Jono iš Lietuvos kunigaikščių vaidmenį ir įvaizdį kaip rūpestingo išrinktojo Vilniaus vyskupo (1528 m. paskelbti Vilniaus vyskupijos statutai) bei kaip karingo Poznanės ordinario, tikrojo tikėjimo gynėjo nuo pagonių, atskalūnų ir eretikų (1538 m. vyskupijos kalendorius (*Rubricella*) bei Poznanės katedros ir vyskupijos valandynas (*Diurnale horarum*).

RŪPESTINGO IR PINIGINGO GLOBĖJO BEIEŠKANT

1523–1524 m. sandūrą Jonas praleido Krokuvoje⁸. Tuo metu universiteto filosofijos fakulteto dekanas Mikalojus Prokopovičius Šadekietis spaudai pas Joną Halerį ruošė savo prognozes kitiems, 1524 metams. Nors jis pagrindines tų metų prognozes paskyrė Poznanės vyskupui ir būsimam Lenkijos Karūnos pakancleriui Petruui Tomickiui, tačiau savo pranašavimus apie 1524 m. vasario mėn. įvykius, kurių visa Europa laukė su didele baime dėl būsimos visų planetų konjunkcijos Žuvų ženkle, jis dedikavo savo garbingiausiajam ponui – Vilniaus vyskupui Jonui iš Lietuvos kunigaikščių. Lenkų tyrinėtojas Piotras Tafilowski yra pastebėjęs, kad Šadekietis kitus rašytojus samdė eilėraščių

⁷ [Grzegorz z Szamotuł], *Sermo de indulgentiis bulleque iubilei pro fabrica ecclesie cathedralis Vilnensis a Sede Apostolica concessae resolutio*, in regia urbe Cracoviensi Florianus Unglerius impressit, 1532.

⁸ Władysław Pociecha, *Królowa Bona (1494–1557). Czasy i ludzie Odrodzenia*, t. 2, Poznań: PWN, 1958, p. 464, 1524 02 21 dokumento liudininkas; p. 117, 511, išn. 204: 1524 06 14 Jono dalyvavimas kartu su tėvu bei karaliene Bona šv. Stanislovo piligrimystėje, 1524 07 11 išvykimas Vilniun, pagal Mikalojaus Sokolnickio dienoraštį.

(epigramoms) kurti, bet savo leidiniams pats rašydavo dedikacinius kreipimosi tekstus⁹. Paskirti tą patį arba panašų veikalą dviem mecenatams – ne retenybė¹⁰. Esą Mikalojus ilgai galvojęs, kaip dosniausiam ponui vyskupui padėkoti už jo (mums, deja, nežinomą) rūpestį autoriaus atžvilgiu. Kas gi galėtų Jono nemylėti, klausia žvaigždininkas, kam jo labai ramus veidas galėtų nepatikti? Gražusis Atlanto sūnus, tiksliau, anūkas (turima omenyje Merkurijus, menų ir astrologų globėjas), Joną praturtina saldžia kalbėsena, gramatikos, logikos, retorikos menų sugebėjimais kartu su šventais žvaigždžių interpretavimo įgūdžiais, o nuo vaikystės esą Jupiteris jį paruošė labai aukštai pareigai – *dignitatis culmen*. Mikalojus vyskupui Jonui paskiria savo pranašavimus kaip patyrusiam astrologijos mokslo žinovui¹¹.

⁹ Sylwia Konarska-Zimnicka, „*Wenus panią roku, Mars towarzyszem...*“. *Astrologia w Krakowie XVI i początku XVII wieku*, Kielce: Wydawnictwo Uniwersytetu Jana Kochanowskiego, 2018, p. 111, išn. 156. Piotr Tafilowski, „Dedykacje w drukach Krakowskich 1503–1531“, p. 3–4, prieiga internete: https://www.academia.edu/26963586/Dedykacje_w_drukach_krakowskich_1503-1531 [peržiūrėta 2020 11 23. Straipsnio originali publikacija: *Rocznik Biblioteki Narodowej*, 2003, t. 35, p. 235–252, čia p. 240–241]. Šadekiečio leidinio egzemplioriai: Biblioteka Narodowa, SD XVI Qu.6562 – paskirta Jonui, Haller 1524; plg. *Judicium astrologicum coniunctionis minoris Saturni et Iovis*, Krakow: Jan Haller, 1524, – PAN Biblioteka Kórnicka Cim. Qu.2086, Qu.2087 (paskirta Tomickiui). Abiejų veikalų egzemplioriai defektuoti.

¹⁰ Piotr Tafilowski, „Dedykacje...“, p. 3–4.

¹¹ *Judicium astronomicum coniunctionis minoris Saturni et Iovis super decimo gradu Piscium continuativa triplicitatis [?] aqueae et super coniunctionibus aliis XV in eodem signo aggregatis in celebri Studio Cracoviensi per magistrum Nicolaum de Shadek editum*, l.1v: *Reverendissimo in Christo Patri, domino et domino Ioanni de Ducibus Lithphaniae Dei gratia episcopo Vilnensi Nicolaus de Shadek, domino suo. Diu mecum cogitabam, Praesul amplissime [quo]nampacto, aut tibi rem gratam facerem, aut quo p[reditu]s munere, te tamen digno, ad ornatissimum claritatis tue conspectum accederem. Nam quanta tui penes me sit observantia, iam pridem tibi declarare desiderabam, quem omnes benevolentia ac veneracione prosequuntur assidue: et de quo cuncti bene mereri student. Quis enim te non diligit? Quis non amet? Quis non admiretur tuam presentiam et serenissimum vultum non delectetur? Quem cum pulcher Athlantiades et linguae suavitate et trivialibus artibus abunde dotaverat, inter quas et divinam astrorum prognosticatricem in pectore suo, thesauro tutissimo, recondidit, tum ipse benignus Iupiter pene a puero splendidissimis dotibus ita adornavit ut sine mora summae dignitatis (quod unicum deerat) culmen conscendere dignum duxit. Tibi igitur has meas elucubranciunculas tanquam censori perito iuste duxi dedicandas iudiciumque coniunctionum anno Salvatoris nati 1524 mense februario evenientium (que rudem plebeculem simulque et eos, qui sapere videntur iam dudum plus equo tumultuose exagitant) alis tuae protectionis subiicio, qui prudens artis in re, quam o[mnino] nosti, iustam contentiam ferre et iacula osorum facile depelle[re] queas. Quod vero in edendis his prognosticonibus*

Turint omenyje meilikavimo pagundą, gali kilti klausimas, ar gražusis Šadekiečio kreipimasis į vyskupą-karalaitį tikrai atitinka realybę. Reikia visų pirma pastebėti, kad panašūs astrologiniai sugebėjimai neminimi tų pačių metų dedikacijoje Petruui Tomickiui. Taipogi verta turėti omenyje, kad Šadekietis pats rašydavo savo dedikacijas, dažniausiai dvasininkams ir valstybės pareigūnams (mes teturime aštuonis pavyzdžius¹²), norėdamas pritraukti paramą arba įrodyti, kad astrologijos mokslas nebūtinai prieštarauja Bažnyčios mokymui. Jogailaičiai tikrai domėjosi astrologijos mokslu – ir Jonui, ir jo netikram broliui Žygimantui Augustui parašytos gimimo prognozės. Pats Jonas savo sekretoriumi įdarbino gydytoją-astrologą Pranciškų Skoriną. Deja, turime tik defektuotą pirmąjį Jonui paskirtos *Prognozės* lapą, kuris neleidžia išsamiau susipažinti su prognozinio leidinio turiniu. Iš Tomickiui paskirto 1524 m. leidinio nesimato jokių grėsmių Lenkijos-Lietuvos valstybei ir Bažnyčiai, o pats žvaigždininkas juokiasi iš kitų astrologų liaudžiai sukeltos baimės dėl laukiamo pasaulinio tvano¹³.

*sim tar[datus] tum private tum publicae effecerunt occupationes, quas [referre?] ***** nec phas nec utile erat. Accessit simul quod hii dies *****aei visi sunt, quibus in lucem prodeam, ut mea di***** sis viciniora, maiori affectu post longam expectationem ***** entur, potissimum cum timorem exaugura-***** [Ne]storeos annos plura ex *****.* [Žvaigždutės žymi sugadintą tekstą ir apytikriai atitinka sugadinto teksto ilgį.]

¹² Piotr Tafitowski, „Dedykacje...“, p. 4: Piotr Tomicki, 1521, 1524; Jan Karnkowski, Peremislio vysk., 1528; Krzysztof Szydłowiecki, 1529; Jan Łaski, 1520; Jan Łaski Jr, 1531; Erazmas, Mogilso abatas, 1525; Andrzej Krzycki, 1519 m. Apie bendrus mecenatystės bruožus Krokuvėje žr. Jacqueline Glomski, *Patronage and humanist literature in the age of the Jagiellons. Court and careers in the writings of Rudolf Agricola Junior, Valentin Eck and Leonard Cox*, Toronto-Buffalo-London: University of Toronto Press, 2007, p. 41 apie Šadekietį.

¹³ *Iudicium astronomicum...* (Biblioteka Kórnicka, Qu.Cim.2087), paskutinis lapas: *Terruerant vanis quondam terroribus omnes / Astrologi vasti climata cuncta soli / Somnia scribebant, dicentes tempora Pyrrhae / Et rediisse modo Deucalionis aquas / [...] / Sed iam pone metum, lector, nil celsa minantur / Sydera, quod nobis nunc nocuisse queat / Id quod Schadconis praesens tibi monstrat opellum / Certius hoc dare nil flavus Apollo potest.* (Kitados tuščiais garsinimais astrologai visiems kėlė siaubą dėl plačiosios žemės visuotinio klimato [permainų], rašė paistalus, sakydami, jog jau tuoj sugrįšią Piroso laikai ir Deukalijono vandenys. [...]) Bet jau nusikratyk baimės, skaitytojau, – aukštosios žvaigždės negrasina niekuo, kas mums galėtų pakenkti. Tai tau rodo šis Šadekiečio veikalėlis, to aiškiau pateikti negalėtų net auksaplaukis Apolonas.)

Minimi Deukalijonas ir jo žmona Pira senovės graikų mituose buvo vieninteliai išlikę gyvi per pasaulio tvaną. Šio eilėraščio skaitytojui autorius – jaunas Krokuvos universiteto teologas ir literatas, būsimas Poznanės kanauninkas (1525–1558) Petras Ridzinskis (Petrus Rydzynius, Piotr Rydzyński z Rudzyny: Kazimierz Miaskowski, „Piotr Rydzyński i polemika

Neaišku, ar Grigaliaus iš Šamotulų 1532 m. traktatą apie indulgenciją, skirtą užsidegusios Vilniaus katedros remontams remti, galima susieti su Jono asmenybe – nei vyskupas, nei kitas mecenatas tekste neminimas. Grigalius naudojo Vilniui skirtą malonę kaip pavyzdį, kuris išteisina visą indulgencijų praktiką prieš Martyno Liuterio šmeižtą. Šiaip ar taip, Grigalius būtų galėjęs tą pačią knygą parašyti ir apie tos pačios datos indulgenciją, skirtą gaisro nusiaubtos Plocko katedros atstatymui¹⁴.

Dėl kito leidinio sąsajos su kunigaikščiu Jonu jokių tokių abejonių negali būti. Turima omenyje 1537 m. spausdintas Grigaliaus iš Šamotulų bičiulio Valentino Vrubelio *Opusculum quadragesimale*, su skirtingomis 1536 m. gruodžio 19 d. dedikacijomis – Poznanės vyskupui Jonui ir jo įpėdiniui Vilniuje Pauliui Alšėniškiui¹⁵. Vrubelis, Poznanės Šv. Marijos Magdalietės kolegijos prepozitas (1508/13–1537), buvo žymiausias Lenkijos kovotojas prieš ereziją (iki Stanislovo Hozijaus brandos). 1504–1516 m. jis dėstė Krokuvos universitete – tuomet, kai studijavo Paulius Alšėniškis, o savo dvasininko karjerą pradėjo Jonas iš Lietuvos kunigaikščių. Jis gerai pažinojo mūsų minėtą teologą ir Poznanės kanauninką Grigalių iš Šamotulų. Vrubelis mirė 1537 m. balandžio 29 d., netrukus po vyskupo Jono iš Lietuvos kunigaikščių džiaugsmingo atvykimo į savo Poznanės sostą¹⁶. Apie 1534 m. savo pamokslų pagrindu

jego z Hessem (R. 1524)“; in: *Przegląd Kościelny. Pismo miesięczne poświęcone Nauce i Sprawom Kościoła Katolickiego*, t. 7, Nr. 40 (1905), p. 241–248, čia p. 243; Nr. 47, p. 431–432. 1523 m. jis parašė du eilėraščius Hieronimo Vietoriaus Krokuvoje spausdintam Erazmo leidiniui *De duplici copia verborum*.

¹⁴ Wrocław, Ossolineum, XVI.O.502: [Grzegorz z Szamotuł, Gregorius Szamatulensis], *Sermo de indulgentiis bulleque iubilei pro fabrica ecclesie cathedralis Vilmensis a Sede Apostolica concessae [!] resolutio*, in regia urbe Cracoviensi Forianus [!] Unglerius impressit, 1532 [https://www.dbc.wroc.pl/dilibra/doccontent?id=2839]. Plg. S. C. Rowell, „Jogailaičių dinasto Jono iš Lietuvos kunigaikščių sąsajos...“, p. 135–136; Sigitas Narbutas, Daiva Narbutienė, *op. cit.*, Nr. 97, p. 103.

¹⁵ Michał Bartoszak, „Opusculum quadragesimale“ Walentego Wróbla z dedykacją dla Pawła Holszanskiego“, in: *Biblioteka*, 2016, Nr. 20 (29), p. 23–40. Biblioteka Kórnicka Cim.O.34: *Opusculum quadragesimale per Valentinum Posnanianum recollectum, omnibus et potissimum in Vinea Domini laborantibus perutile...*, ex officina Melchioris Lottheri inconniventis industrię typographi quam maxima cura ac diligentia prodiit Anno a Redempto genere humano sesquimillesimo et tricesimo septimo mense vero Februario [1537 02]. Plg. Anna Czekajewska, „O listach dedykacyjnych w polskiej księżce XVI wieku“, in: *Roczniki Biblioteczne*, 1962, Nr. 6, s. 1–2, p. 21–56.

¹⁶ Vrubelio mirtį pamini tuometinis ranka įterptas įrašas, saugomas Bydgoščio miesto bibliotekos *Opusculum quadragesimale* egzemplioriuje: Wojewódzka i miejska Biblioteka

jis parengė vadovėlį prieš ereziją Poznanės vyskupijos kunigams *Opusculum quadragesimale*, kuriame aiškino apie atgailavimą bei 1 o Dievo įsakymų, „Tėve mūsų“ ir Apaštalų tikėjimo išpažinimo reikšmes. 1536 m. gruodį, ruošdamasis išleisti savo kūrinį Leipcige pas Merkelį Loterį (Melchior Lotther, Lotterus) Valentinas Vrubelis parašė dedikacijos raštą galimiems globėjams, naujai paskirtiesiems Poznanės ir Vilniaus vyskupams. Dedikacijos tekstai *mutatis mutandis* vienodi, išskyrus tai, kad Vilniaus variante Vrubelis mini, kaip asmeniškai susipažino su Pauliumi Alšėniškiu Krokuvos universitete. Poznanės ordinarui skirtame variante autorius teigia, kad Lenkija labai džiaugiasi Jono paskyrimu vyskupauti Poznanėje – *non mediocri perfusa est gaudio Polonia*. Jonas Poznanės Bažnyčią valdys, apgins ir apkabins kaip mylimiausią sutuoktinę. Vietinė dvasininkija pažįsta jo kilnumą, autoritetą, uolumą ir nuoširdumą. 1537 m. vasario mėn. knyga išleista dviem variantais. Pagal išlikusių egzempliorių skaičių, didesnę tiražą turėjo Jonui paskirtas leidinys. Žinoma, kad Alšėniškis turėjo šią knygą (jis ją 1542 m. pametė), o Gniezno arkivyskupijos bibliotekoje saugotas Vilniuje 1557–1560 m. įrištas egzempliorius kadaise priklausė Vilniaus vyskupui sufraganui literatui Jurgiui Albinui¹⁷.

RŪPESTINGAS GANYTOJAS, NENUGALIMAS TIKĖJIMO RAITELIS

Vienintelis leidinys, susijęs su Jonu tiesiogiai kaip su globėju ir, techniškai kalbant, autoriumi – 1528 m. Vilniaus vyskupijos statutai: *Statuta Vilnensis diocesis sinodalter per illustrissimum principem et reverendissimum dominum Joannem ex Ducibus Lithuaniae, Dei gratia episcopum Vilnensem cum suo capitulo de totius cleri eiusdem diocesis pro sinodo diocesana congregati consensu et voluntate edita atque approbata*.

Jau prieš septyniasdešimt metų pirmasis teksto perleidėjas, Jakubas Sawickis teisingai pastebėjo, kad šis kūrinytis tikrai nebuvo nei tiesioginis, nei netie-

Publiczna w Bydgoszczy, B 1271 adl. 1, po dedikacinio laiško: *Idem venerabilis vir ac pius magister Valentinus cognomine Passer mortem obiit Anno Domini Millesimo quingentesimo tricesimo septimo die Solis penultima vero mensis Aprilis, hora circiter vigesima*.

¹⁷ Michał Bartoszak, *op. cit.*, p. 26–32; knygos pametimas – *ibid.*, p. 34–35 ir *Listy polskie XVI wieku ze zbiorow Wladyslawa Pociechy, Witolda Taszyckiego, Adama Turasiewicza*, red. Kazimierz Rymut, t. 1: *Listy z lat 1525-1548*, Krakow: PAU, 1998, Nr 98, p. 251.

sioginis nusirašymas nuo ankstyvesnių lenkų vyskupijų statutų¹⁸. Sąsajos su 1527 m. liepos mėn. Lenčicos provincinio sinodo statutų turiniu lieka iki galo neaiškios ir neleido mums nustatyti Vilniaus statutų kompozicijos chronologijos. Tai, kas paminėta Lenčicos nutarimuose apie Vilniaus ir Medininkų vyskupijoms rūpimas problemas dėl cerkvių statybos, tarpkonfesinių santuokų ir panašių reikalų, tikriausiai kilo iš Vilniaus kapitulos atstovo sinodui pateiktos ataskaitos, ir šios problemos, be abejo, atsispindi ir pačiuose Vilniaus statuteuose. Vis dėlto tokie Lenčicos sinode aptarti reikalai, kaip tautinė nesantaika Vilniaus pranciškonų bendruomenėje ir Jono bandymas išvengti subsidijos mokėjimo iš savo Plocko prepozitūros pajamų, Vilniaus statuteuose neminimi¹⁹. Pastabos dėl konfliktų tarp Žemaičių vyskupo, dvasininkų ir didikų taip pat matosi (pirmąsyk) išlikusiose Gniezno apeliaciniam teismui pristatytose bylose²⁰. Nekeista, kad apie tokius reikalus ketinama pranešti valdovui – panašių būta 1518 m. arkivyskupo Jono Laskio vizitacijos pasekmė²¹. Vis dėlto, jeigu Vilniaus statutai parengti galutinai tik po 1527 m. provincijos sinodo, kuo abejotina, nes duomenų bendrumas nebūtinai reiškia tekstinę sąsają, pastebėtina, kad lietuviški nutarimai neatsiliepia į reikalavimą dėl visuotinių Gniezno provincijos, kurios dalis būta Vilniaus ir Medininkų vyskupijos, švenčių. Laskio sinodas reikalavo, kad visoje provincijoje tarp privalomų švenčių būtų Dievo Motinos Nekaltasis Prasidėjimas (gruodžio 8 d.) ir šv. Pranciškus (spalio 4 d.). Vilniaus statuteuose tarp viešai minimų švenčių jos nepaminėtos.

¹⁸ Jakub Sawicki, *Concilia Poloniae: źródła i studia krytyczne*, II: *Synody diecezji wileńskiej i ich statuty*, Warszawa: Nakładem Towarzystwa Naukowego Warszawskiego, 1948, p. 18 (toliau – Jakub Sawicki, *Concilia Poloniae*, II).

¹⁹ 1527 06 21 Kapitula paskyrė Dolistovo kleboną, kanauninką Stanislovą Dambruvką savo atstovu prie sinodo – *Acta Capituli ecclesiae cathedralis Vilnensis saec. XVI–XVIII = Vilniaus katedros bažnyčios kapitulos posėdžių protokolai XVI–XVIII a.*, t. 1: 1502–1533 [toliau – ACV], parengė Darius Antanavičius, Dalia Emilija Staškevičienė, Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2018, §411, p. 223–224. Lenčicos nutarimai – Bolesław Ulanowski, *Materyjały do historyi ustawodawstwa synodalnego w Polsce w w. XVI*, (*Archiwum komisji prawniczej Akademii Umiejętności*, t. 1, p. 325–555), Kraków: Nakładem Akademii Umiejętności, 1895, p. 51, §29 (prepozitūra), §43, p. 53 (pranciškonai).

²⁰ S. C. Rowell, „Fr. Mažvydas, Žemaitija and the Consistory Appeal Court, 1525–1539“, in: *Acta historica Universitatis Klaipedensis*, 2018, t. 35, p. 163–188, čia p. 174–184.

²¹ *Acta primae visitationis diocesis Vilnensis A.D. 1522 peractae = Vilniaus kapitulos Liber III atkūrimas*, sudarė, tekstus iš rankraščių parengė, mokslinį įvadą ir paaiškinimus parašė S. C. Rowell, (*Fontes minores historiae Lithuaniae*, t. 8), Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2015, p. xxv–xxvii.

Vilniaus statutuose paminėtos rekomenduotinos teologų knygos tik truputį – dažniausiai eiliškumu – skiriasi nuo Lenčicos sąrašo, bet visos tos knygos vadovėlinės. Klasikinių autoritetų sąrašas trumpesnis; jame figūruoja Aristotelis, Platonas. Geriausias – Ciceronas. Vilniečiai ir vilnietis vyskupas supranta, kad Antikos filosofus galima panaudoti prieš tikėjimą, todėl laikomasi pozicijos, kad geriau reikia juos cituoti kaip tik Bažnyčios gynybai, pagal seną Bažnyčios tėvų interpretavimą, *interprete ecclesia*, – gal Lietuvoje jau buvo aišku, kaip tam tikri humanistai kritikavo Bažnyčios mokymą²². Įdomu, kad veikalų pamokslams paruošti sąrašė pagal Lenčicos statutų trečiąją pastraipą nėra jokių Antikos (pagonių) autorių. Tokius kaip Sokratą, Ciceroną, Vergilijų, Ezopą ir „kitus oratorius bei poetas“ randame atskiroje ketvirtoje pastraipoje, skirtoje parapijos mokyklos tekstams. Lenčicoje didesnis dėmesys (§1, 2, 7) skiriamas Liuterio erezijų plitimui, kaip ir tinka Vakarų Lenkijos vyskupijų patirčiai²³.

Įžanginis tekstas yra integrali veikalo dalis, o ne pradžioje „priklijuotas“ atskiras laiškas. Jame Jonas apibendrina savo metodiką – pagal naudą išrinkinėja ir išmetinėja straipsnius iš pirmtakų sąvadų, provincijos statutų, bendro teisyno (*ius commune*). Panašiai 1519 m. Lucko vyskupas Alšėniškis aprašė savo darbo būdą²⁴. Jonas *pro virili* pritaiko straipsnius prie esamų Lietuvos Bažnyčios problemų, kurias aprašinėja šiek tiek perdėdamas. Pavyzdžiui, vyskupijos kunigus jis laiko prasčiokais, *rudes et simplices*, nepaisant to, kad didesnė dalis dvasininkų – bajoraičių kilmės; vyskupas pervertina galimą stačiatikių grėsmę katalikų valstybės atžvilgiu ir pan.

Statutų stilius – elegantiškas, paprastas su graikų kalbos koloritu – *in cachinnos et schommas morosas*. Vėliau pastebėsime, kaip vyskupui Jonui pa-

²² Jakub Sawicki, *Concilia Poloniae*, II, p. 121; plg. Bolesław Ulanowski, *Materyały do historyi*, p. §4, 43; Ludwik Zygner, „Reforma prawa partykularnego metropolii Gnieźnieńskiej w XV i na początku XVI wieku oraz jej wpływ na ustawodawstwo diecezji wileńskiej i żmudzkiej“, in: *Kultūra-ekonomika-visuomenė: sąveika ir pokyčiai viduramžiais ir ankstyvesniais naujaisiais laikais Baltijos jūros pakrantėje*, sudarė Marius Ščavinskas, Klaipėda, 2015, p. 112–134, čia p. 125–130; Stanisław Tymosz, *Ewolucja kościelnego prawa polskiego w świetle kodyfikacji do XIX wieku*, Lublin: Wydawnictwo KUL, 2008.

²³ Bolesław Ulanowski, *Materyały do historyi*, § 1–2, 7, 45, p. 41–42, 44, 54.

²⁴ Jakub Sawicki, *Concilia Poloniae*, II, p. 117–118. Plg. Jakub Sawicki, *Concilia Poloniae. Źródła i studia krytyczne*, III: *Synody diecezji łuckiej i ich statuty*, Warszawa: Nakładem Towarzystwa Naukowego Warszawskiego z zasiłku Prezydium Rady Ministrów i wydziału nauki ministerstwa Oświaty, 1949, p. 57: *in synodo nostrae diocesis celebrata publicavimus, nonnulla necessaria addentes et quae non erant tam necessaria auferentes*.

tinka graikizmai – jo herbas, Vytis, vadinasi *cataphractus* (lotyniškai *eques loricatus*). Įpina tekstan Biblijos citatas, klasikinę frazeologiją: ciceronizmai – *assidua mentis agitatione, quae nunquam acquiescit, impellimur*²⁵, toliau trys žodžiai apie tą patį: *cura excitamur, trahimur et ducimur*. Galų gale, tai įmanturus, bet suprantamas tekstas.

Autorystė techniškai priklauso Jonui, kurio vaidmuo atsiskleidžia vos ne kiekvienoje pastraipoje – *duximus, statuentes et ordinantes* (§1), *unde nuper edocti sumus* (§2), *perlatum quoque et expositum nobis est* (§3), *volumus et prima vice seu admonitione nostra mandamus* (§4), *saepe accepimus et nosmetipsi oculis nostris conspeximus* (§9). Jonas tikrai yra autorius, visas veikalas atsiranda būtent iš jo autoriteto. Tai toli gražu nereiškia, kad jis pats sukomponavo visą tekstą. Galima bandyti nuspėti, kas iš dvarionių, kapitulos narių galėjo jam patarti, už jį formuluoti tekstą – žymiam Bažnyčios istorikui Janui Fijałekui patiko Jurgio Taliato kandidatūra į statutų autorius, o Sawickis geriau vertino Stanislovą Dambrovką, kuris 1527 m. Lenčicos sinode atstovavo Vilniaus vyskupijai ir jame pristatė Lietuvos reikalus²⁶. Galima kelti ir kitas kandidatūras į statutų bendradarbius – 1523 m. Lenčicos sinodo nuostatus katedroje kabino Jono paremtas prelatas-scholastikas ir jaunystės kolega Jokūbas Staškovskis, o 1524 m. rugsėjo 30 d. vyskupas įsakė juos nuimti (nes, atseit, jo sinodan niekas nekvieta); tekstas perduotas vyskupo protežė kanau-ninkui Andriejui Nadborui, abu – Staškovskis ir Nadboras – kompetentingi teisės specialistai²⁷. Jono sekretorius ir dvaro kancleris Jonas Domanovskis taip pat buvo patyręs teisininkas, ką bekalbėti apie Paulių Alšėniškį, 1522 m. vyskupijos vizitacijos rengėją, 1519 m. Lucko vyskupijos statutų leidėją²⁸. Per daug galimų bendradarbių, kad būtų protinga spėti dėl vieno arba kito statutų teksto kūrėjo. Pats tekstas nieko neišduoda. Savo įžanginiame tekste Jonas mini tokius šaltinius: Dievo šviesa, Jono pirmtakai, provincijos statutai, *ius*

²⁵ Jakub Sawicki, *Concilia Poloniae*, II, § 5, p. 121; Biblijos atspindys, §4, p. 120: *sic luceat lux vestra*, Mt 5, 14–15; §10, p. 127: *gratis accepistis, gratis date*, Mt 10, 8; Ciceronizmas, p. 117: *De officiis*, i.6.19.

²⁶ Jakub Sawicki, *Concilia Poloniae*, II, p. 19–20. ACV § 411, p. 223–224. Dambrovka taip pat dalyvavo 1532 bei 1539 m. sinoduose.

²⁷ ACV, § 253, p. 139.

²⁸ *Lietuvos katalikų dvasininkai XIV–XVI a.*, sudarė Vytautas Ališauskas [et al.], (*Bažnyčios istorijos studijos*, t. 2), Vilnius: Aidai, 2009, §1045, p. 185–186; §2195, p. 363–364; §591, p. 112; §214, p. 52–53; §830, p. 142–145; §214, p. 52–53.

commune, beneficijas turintys dvasininkai, paprasti kunigai (be parapijų?) – *qui tantum sacerdotes sunt*²⁹. Vis dėlto teksto smulkmenos atspindi kitus Jono raštus dėmesiu detalėms – lietuviakalbių parapijose geriau krikštyti lotyniškai, kad žodžiai būtų tariami teisingai; galima krikštyti vaiką, rankai, kojai, galvai pasirodžius iš gimdančios motinos; nuodėmklausiai arba pamokslininkai turi treniruoti pribuvėjas krikštyti vaiką, iškilus gimdymo problemų³⁰. Toks rūpestingumas (vos ne pedantiškumas) būdingas kitiems Jono raštams – 1536 m. Gervėčių įsteigimo akte jis išskiria dovanoto baudžiauninko posūnius (*privigni*) nuo tikrų su esama vyriškio žmona sulauktų vaikų; 1537 m. popiežiaus suplikos pusiau aklam kunigui patvirtinimo rašte jis savo ruožtu pataria dvasininkui šv. Mišių metu laikyti mišiolą altoriaus viduryje, o ne šone, kad geriau matytų šventą tekstą³¹. Jonas buvo rūpestingas ganytojas ir tai atsispindi statutų tekste.

Spausdinto leidinio formatas – palygintinas su naujais 1527 m. Gniezno provincijos statutų leidiniais: pirmame lape įterpti vyskupijos globėjų atvaizdai (Stanislovas ir Vaitiekus, Stanislovas ir Kazimieras), vyskupo herbas (pav. 1)³². Vilniaus atveju atrodo, kad raižinys sukurtas būtent šiam leidiniui, nes abi figūros sėdi, o kitose išlikusiose iliustracijose šv. Kazimieras stovi ir prie jo kojų, šalia herbinio skydo, nebūna jokio nuogo žmogaus. Toks vaizdinys (teturime tik XIX a. bibliografo Adamo Jocherio aprašymą: *figura siedząca naga*) – arba Piotrovinas, šv. Stanislovo stebuklo dalyvis (nors

²⁹ Jakub Sawicki, *Concilia Poloniae*, II, p. 118.

³⁰ *Ibid.*, §10, p. 127.

³¹ 1536 02 07 Gervėčių parapijos įsteigimo aktas, Krakow, Polska Akademia Umiejętności, Rs 8904, l. 61–68, *illiberum hominem Woytkielis Skutulis cum uxore legitima Catharina et liberis eorum nomine seorsum vocatis Tamelis, Pieczulis, Stasielis, privigni dicti Woytkielis et uno filio legitimo cum dicta uxore sua legitima procreato videlicet Pieczulis et filia Anna dicti Woytkielis procreata inscribimus*. Thomas Niwiczski, 1537 11 21, Archiwum Archidiecezjalne w Poznaniu, *Acta Episcopalia*, t. 8, l. 30v-31r: *quod cum prefatus dominus Thomas Missam celebraret, chartam canonis in medio altaris tenere deberet*.

³² Kaip žinia, neturime pilno Vilniaus statutų leidinio egzemplioriaus. Pagal ankstyvesnį, Adamo Jocherio padarytą leidinio bibliografinį aprašą, žinome, kad kitoje titulinio lapo pusėje būta sėdinčių šv. Stanislovo ir Kazimiero atvaizdų, Jakub Sawicki, *Concilia Poloniae*, II, p. 6. Gniezno leidinys: *Statuta nova inclite provintie Gnesnensis tempore felicitis presidencie Reverendissimi in Christo patris et domini domini Ioannis de Lasko...*, Ductu et impensa Reverendissimi in Christo Patris Domini Joannis de Lasko, archiepiscopi Gnesnesnis. Excussum Cracovie per Mathiam Scharffenberger. In domo spectabilis viri, Domini Marci Bibliopole, civis alme civitatis Cracoviensis, dirigente eundem Honorabili Stanislao Sudolski, plebano in Kuthno, sue reverendissime paternitatis cappellano, Anno Domini MDXXVII. Wrocław, Ossolineum, XVI.Qu.2679.2. Plg. pav. 1.

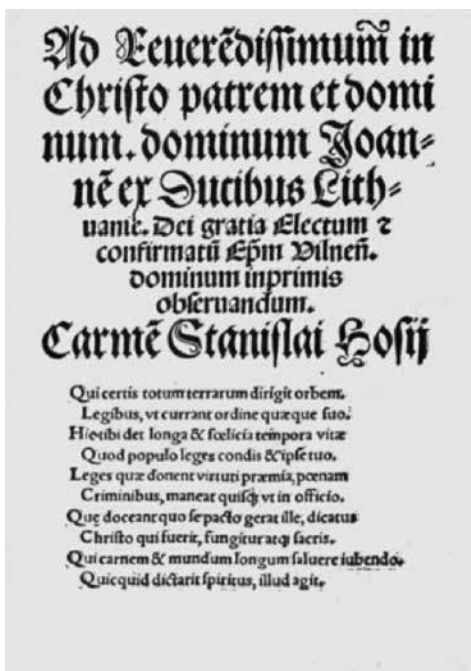
1 pav. Antraštinis puslapis. *Statuta nova inclite provincie Gnesnensis tempore felicie presidentie Reverendissimi in Christo patris et domini domini Ioannis de Lasko...*, Cracoviae, 1527 (Wrocław, Ossolineum, XVI. Qu. 2679.2.)

2 pav. Šventoji Šeima. *Statuta nova inclite provincie Gnesnensis...*

paprastai jis būna apdengtas įkapėmis), arba nuogas Adomas (kurio gyvatė nepuls)³³. Gniezno statutų 1527 m. leidinyje priešais lapą BBr – Šventosios Šeimos medžio raižinys, toks pats kaip paskutiniame Vilniaus statutų lape po spaustuvininko duomenimis (pav. 2). Gniezno statutų leidinio paskutiniame lape – dar vienas šv. Stanislovo paveikslas. Kitoje Gniezno leidinio pirmojo lapo pusėje raižyta Švč. Mergelė Marija Sopulingoji, kurios širdį kerta

³³ Jakub Sawicki, *Concilia Poloniae*, II, p. 6–7; Šv. Kazimiero gyvenimo ir kulto šaltiniai, sudarė Mintautas Čiurinskas, Vilnius: Aidai, 2003, p. 26; Sigita Maslauskaitė, „Šv. Kazimiero atvaizdis. Pirmavaizdis ir kartotės“, in: *Pirmavaizdis ir kartotė. Vaizdinių transformacijos tyrimai. Straipsnių rinkinys*, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2004, p. 112–121; p. 119, kur teigiama, kad tai alegorinė erezijos figūra. Tokia interpretacija tikriausiai klaidinga – eretikas vaizduojamas ne nuogas, o apdengtas *sanbenito* (tunika) su *coroza*, kūgio pavidalo kepure, ant galvos. Vis dėlto, neturint šio raižinio prie akių, nelieka didesnės prasmės diskutuoti apie jo ikonografinę prasmę.

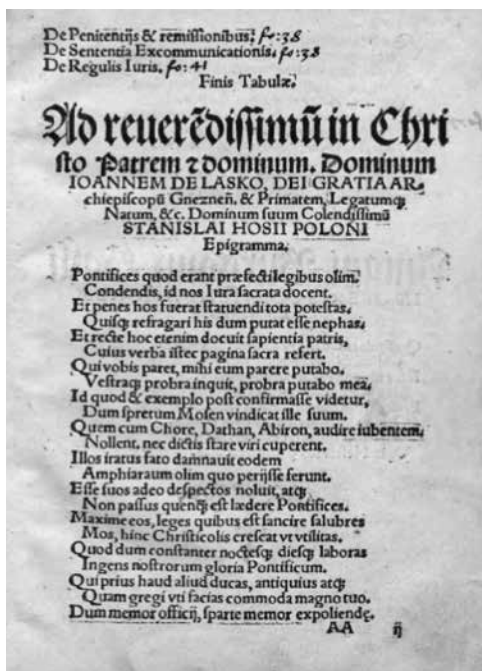

3 pav. Šv. vyskupas Mikalojus. *Statuta Vilmensis diocesis sinodaliter per illustrissimum principem et reverendissimum dominum Joannem ex ducibus Lithuaniae, Dei gratia episcopum Vilmensem...*, Cracoviae, 1528 (Biblioteka Kórnicka, Cim. Qu. 3023; Warszawa, Biblioteka Narodowa, mikrofilmas B171, pagal kitą BK egzempliorių)

4 pav. Stanislovo Hozijaus eilėraštis vyskupo Jono iš Lietuvos kunigaikščių garbei, *Statuta Vilmensis diocesis...*

penki kalavijai. Vilniaus statutų lape 2 nutarimų sąrašas, o lape 2v. – *Imago S. Nicolai* (pav. 3). Šv. Mikalojus – tarp kitko vyskupas ir tikybos skleidėjas, pirklių globėjas, idealus vyskupas, tinkamas Vilniaus vyskupo ir bendruomenės globėjas. Šv. Mikalojus globojo abi Jono 1536 m. įsteigtas bažnyčias Gervėčiuose ir Joniškyje³⁴. Lapo 3 dedikacinio eilėraščio antraštė išspausdinta

³⁴ *Codex Mednicensis seu Samogitiae dioecesis*, d. 1: 1416. II. 13–1609. IX. 2, collegit Paulus Jatulis, Roma: Academia Lituana Catholica Scientiarum, 1984, Nr. 133, (*Fontes historiae Lithuaniae*, t. 3), p. 206: *in honorem Sanctissimae Trinitatis ac divorum Assumptionis gloriosissimae virginis Mariae, matris Domini nostri Iesu Christi necnon Ioannis Baptistae, Nicolai confessoris et pontificis, Erasmi, Stanislai, Georgii, Katherinae et Barbarae martirum*; Krakow, PAU Rps 8904, fo 61-68: *Beatissimae virginis Mariae specialiterque in honorem s. Joannis Baptistae, Georgii martyris, Nicolai pontificis et confessoris*. Žr. Liudas Jovaiša, „Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės šventieji globėjai Lietuvos vyskupijų liturginių

5 pav. Stanislovo Hozijaus eilėraštis
Gniezno arkivyskupo Jono Laskio garbei,
Statuta nova inclite provintie Gnesnensis...

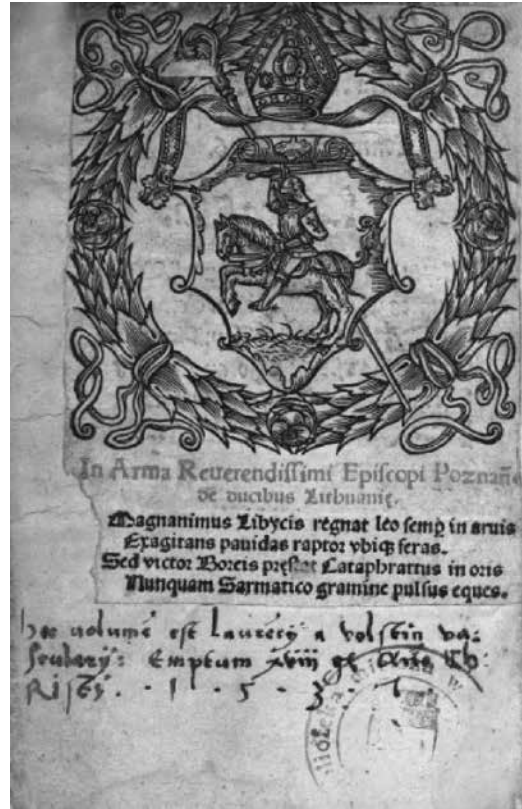
6 pav. Trys karaliai.
Statuta Vilmensis diocesis...

gotikiniu šriftu: *Ad reuerendissimum in Christo patrem et dominum dominum Joannem ex Ducibus Lithuanie Dei gratia electum et confirmatum episcopum Vilmensem, dominum in primis obseruandum Carmen Stanislai Hosii, o pats tekstas – antikvos šriftu. Panašus turinys ir struktūra naudojama Gniezno leidinyje (pav. 4): *Ad reuerendissimum in Christo patrem et dominum dominum Joannem de Lasko Dei gratia archiepiscopum Gnesnensem et primatem, legatumque natum etc. dominum suum colendissimum Stanislai Hosii Poloni epigramma* (pav. 5), paskui *Aniani Burgonii Galli epigramma*, o kitame, priešais esančiame puslapyje (BBr), kur prasideda arkivyskupo įvadinis laiškas – Kristaus gimimo medžio raižinys. Atitinkamoje vietoje Vilniaus statutuose – lape 4 – Trys karaliai atiduoda duoklę Kūdikiui Jėzui (pav. 6). Toks karališkas*

kalendorių duomenimis“, in: *Excellentia virtutum: Šventieji Lietuvos kultūroje. Mokslo straipsnių rinkinys*, sudarė Asta Giniūnienė, Vilnius: LKTI, 2019, p. 11–38, čia p. 14–18. Nors tyrinėtojas aiškina šv. Mikalojaus ir Jurgio neabejotiną populiarumą Lietuvoje, tačiau duomenų apie tų šventųjų kaip šalies globėjų statusą jis neteikia – nes tokių įrodymų nėra.

7 pav. Vilniaus vyskupo
Jono iš Lietuvos kunigaikščių herbas.
Statuta Vilmensis diocesis...

8 pav. Poznanės vyskupo Jono iš Lietuvos
kunigaikščių herbas pagal 1538 m. *Rubricella*,
įklijuotas į *Opusculum quadragesimale*
per Valentinum Posnanianum recollectum...
(Wojewódzka i miejska Biblioteka Publiczna
w Bydgoszczy, B 1271 adl. 1)

vaizdinsy pabrėžia Jono karališkąją kilmę. O kitame puslapyje – Jono herbas, Vytis, su vyskupo mitra ir ganytojo lazda (pav. 7). Deja, neturime tikro vyskupo Jono portreto, kad būtų įmanoma palyginti skirtingus dvasininko atvaizdus, o tokie spaustuvininkų sukurti medžio raižiniai gaminami daugkartiniam naudojimui³⁵. Vis dėlto daugkartiškumas neprieštarauja tiksliniam vaizdo naudojimui. Nėra įmanoma atpažinti mūsų herojaus, nors norėtusi jį

³⁵ Liudas Jovaiša, *Vilniaus vyskupai ir jų portretai*, Vilnius: Bažnytinio paveldo muziejus, 2016, p. 52–53.

sutapatinti su barzdyla, suklupusiu prie Kūdikio Jėzaus. Vienas XVI a. šaltinis, cituojamas XIX a. istoriko kun. Wincento Przyalgowskio, kalba apie Jono ilgą juosvą barzdą ir jo panašumą į tėvą Žygimantą Senąjį³⁶. Per amžius tokios šventos iliustracijos išnyksta, nes būna išimamos iš knygos ir naudojamos kaip šventas paveikslas arba papuošimas, įklijuotas į kitą leidinį (kaip vyskupo Jono herbas, išlikęs Laurynui Spuleriui priklaususiame Vrubelio *Opusculum quadragesimale* egzemplioriuje) (pav. 8).

Abiejuose leidiniuose naudojamas dviejų šriftų mišinys – gotika su antikva. Vilniaus leidinio antrajame (išlikusiame pirmame) lape išspausdintas *Index titulorum de quibus in hoc opere statuitur*; Gniezno leidinyje panaši keturių knygų straipsnių rodyklė. Nors Vilniaus nutarimų pavadinimai panašūs į Gniezno straipsnių antraštes, tačiau jų eilė ir turinys smarkiai skiriasi. Dekoratyviniai stulpai puošia Gniezno rinkinio turinio lapus; panaši paraščių apdaila spausdinama kitoje Vilniaus leidinio vietoje. Kitaip tariant, nesinori pervertinti Vilniaus leidinio išskirtinumo, geriau pabrėžti jo vietą tarp kitų renesansinio laikotarpio paleotipų.

Stanislovas Hozijus (1504–1579), parašęs eilėraščių aptariamam veikalui, tuo metu madingas, jaunas ir gabus poetas, sukūrė eilėraščių ne vienam Krokovoje spausdintam kūriniui. Jo tėvas Ulrikas atsikėlė Vilniun jau gimus Stanislovui, kuris vaikystę praleido LDK sostinėje. 1519 m. jis išvažiavo studijuoti į Krokuvos universitetą. Galbūt jis susitiko su Jonu 1523–1524 m., kuomet, kaip jau minėta, jaunas vyskupas apsilankė Lenkijos sostinėje. Tuomet Hozijus dėstė jauniems bajoraičiams Krokuvos vyskupo Jono Konarskio dvare. Tuo laikotarpiu teikdavo eilėraščius leidėjams, 1524 m. – Šadekiečio *Judicium astronomicum*, bet ne 1524 m. Jonui paskirtai astrologijai³⁷. Jaunasis Stanislovas, gavęs arkivyskupo Laskio globą, išvažiavo Italijon pagilinti savo mokslų. Jono pagalba jam nebuvo reikalinga³⁸. Eilėraštyje Jonas palyginamas net su

³⁶ Wincenty Przyalgowski, *Żywoty biskupów wileńskich*, t. 1, Peterburg: Nakład autora, Druk Jozafata Ohryzki, 1860, p. 105.

³⁷ Marian Borzyszkowski, „Materiały do twórczości poetyckiej i działalności wydawniczej Stanisława Hozjusza w latach 1522–1548“, in: *Studia Warmińskie*, 1970, Nr. 7, p. 305–322; Regina Domachowska, „Młodzieńcza twórczość poetycka Stanisława Hozjusza“, in: *Studia Warmińskie* 25 (1988), p. 141–223. Jadwiga Ambrozja Kalinowska, „Erudycja klasyczna i biblijna Stanisława Hozjusza (1504–1579)“, in: *Forum Teologiczne* 3 (2002), p. 163–178.

³⁸ Piotr Tańkowski, *Jan Łaski (1455–1531), kanclerz koronny i prymas Polski*, Warszawa: Wydawnictwo Sejmowe, Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, 2007, p. 339, 341.

Dievu, kuris teikia įstatymus žmonijai: *Qui certis terrarum dirigit orbem / Legibus, ut currant ordine quaeque suo, / Hic tibi det longa et foelicia tempora vitae / Quod populo leges condidit et ipse tuo*³⁹.

Jono įvadinis tekstas – integrali veikalo dalis, o ne senamadišku būdu atskiras prie teisinių normų priklijuotas laiškas, kaip matome 1527 m. Gniezno statutų leidinyje. Jo asmuo akivaizdžiai atsiskleidžia per visą naratyvą. Tuo atžvilgiu Vilniaus vyskupijos kodifikavimas panašesnis į 1420 m. Mikalojaus Trombos (Mikołaj Trąba) Vielunės-Kališo sinodo statutus arba į 1516 m. Motiejaus Drevicijaus Vloclaveko sinodo statutus nei į lenkų klasikinį Nankerio tekstą⁴⁰. Nerandame didesnių sąveikų su Pauliaus Alšėniškio 1519 m. Lucko statutais. Galų gale 1528 m. statutai – savotiškas Vilniaus vyskupijos nutarimų sąvadas, kurį įamžino madingas renesansinis *de luxe* leidinys.

Tai ne vienintelis su Jonu susijęs kanonų teisės tekstas. Berods kuriant 1516 m. Poznanės kapitulos statutą bendradarbiavo tuometinis prepozitas Jonas. Turbūt tuo atveju galima tik labai formaliai susieti Joną su kapitulos veikalu. Mat tuo metu, rodos, Jonas dar svečiavosi Italijoje; nežinoma, ar jam Poznanėje atstovavo kanauninkas-prokuratorius Albertas iš Leknos (Wojciech z Łekna), kuris 1512 m. kunigaikštį pavadavo per įžengimą į prepozitūrą⁴¹.

³⁹ Jakub Sawicki, *Concilia Poloniae*, II, p. 116: „Tegul Tasai, kuris visą žemės rutulį tvarko pagal tam tikrus įstatymus, kad kiekvienas dalykas eitų savo seka, Tau duoda ilgus ir laimingus gyvenimo metus, nes Tu taip pat kuri įstatymus savo tautai.“ Žr. priedą.

⁴⁰ Apie gerai žinomus Trombos ir Nankerio kodeksus žr. Stanisław Tymosz, *Ewolucja kościelnego prawa polskiego...*, p. 54–104; 1517 m. sąvadas – Jakub Sawicki, *Concilia Poloniae. Źródła i studia krytyczne*, X: *Synody diecezji wrocławskiej i ich statuty. Na podstawie materiałów przysposobionych przy udziale Alfreda Sabischa*, Wrocław [i in.]: Zakład narodowy im. Ossolińskich – Wydawnictwo, 1963, p. 75–98; *Statuta synodalia dioecesis Wladislaviensis et Pomeraniae*, coll. et ed. Zeno Chodyński, Varsoviae: Typis Francisci Czerwiński ad plateam Zielna N. 17, 1890, p. 28–34.

⁴¹ *Statuta capituli et ecclesiae cathedralis Posnaniensis ex annis 1298-1763*, ed. Władysław Pawelczak, (*Papieski wydział teologiczny w Poznaniu. Studia i materiały*, 15), Poznań: Papieski wydział teologiczny w Poznaniu, 1995, §36, p. 113: *Die lunae ultima Julii in anno 1516 [...] venerabilis dominus Joannes ex Ducibus Lithuaniae praepositus cum dominis constituit, ut domos canonicales et vicariales inhabilibus non conferantur [...]*. Apie 1512 06 05 įvykius žr. Archiwum Archidiecezjalne w Poznaniu, *Acta Capituli Poznaniensis*, t. 7 (1505–1515) [CP 34], l. 129v–130v: *honorabilis dominus Albertus de Lekna canonicus ecclesie collegiate Sancte Marie in Summo Poznaniensis, procurator illustris et venerabilis domini Johannis ex Ducibus Lythwanie, canonici Cracoviensis*.

Kaip žinome, Poznanėje kunigaikštis Jonas vyskupavo labai trumpai. Ten per vos vienerius metus jis išleido keletą bažnytinių leidinių – kalendorių ir valandyną, kurie tikriausiai jau iki Jono atvykimo į vyskupiją buvo paruošti spaudai.

Rubicella, arba *rubricula*, tai liturginis kalendorius, išleidžiamas kasmet klebonams informuoti apie laikytinas kilnojamas ir nekilnojamas šventes, vėlyvesniais amžiais žinomas kaip *elenchus*⁴². Pagal Vilniaus vyskupijos statutus, kiekvienas klebonas privalo tokį turėti⁴³. Jokių tokių panašaus senumo trumpam naudojimui skirtų proginių Vilniaus leidinių neišliko. Vis dėlto turime vieną Poznanės vyskupijai Jono užsakytą kalendorių 1538 metams: *Rubicella horarum canonicarum diocesis Poznaniensis ad Annum Domini 1538 secundum post Bissextilem*. Pirmame lape, kaip tokio pavidalo leidiniui dera, atspausdintas Jono herbas su eleginiu distichu parašytu ketureiliu Jono herbo garbei „In Arma Reverendissimi Episcopi Poznaniensis de Ducibus Lithuanie“ („Didžiai gerbiamo Poznanės vyskupo iš Lietuvos kunigaikščių herbui“) (pav. 9):

Magnanimus Libycis regnat Leo semper in arvis,

Exagitans pavidas raptor ubique feras.

Sed victor Boreis prestat Cataphractus in oris,

Nunquam Sarmatico gramine pulsus eques.

(Libijos laukuose visuomet karaliauja taurusis liūtas,

Plėšrūnas, visur vaikantis persigandusius žvėris.

O Šiaurės kraštuose visus pranoksta nugalėtojas šarvuotas Raitelis,

Niekuomet neįveiktas Sarmatijos pievose.) (Mintauto Čiurinsko vertimas)

Leidinį in 8° Krokuvoje spausdino Elena Unglerienė (Helena Unglerowa)⁴⁴.

⁴² Zenon Piech, *Monety, pieczęcie i herby w systemie symboli i władzy Jagiellonów*, Warszawa: Wydawnictwo DiG, 2003, p. 238–239 ir il. 56.

⁴³ Jakub Sawicki, *Concilia Poloniae*, II, §11, p. 129: *Habeat quisque plebanus statuta provincialis, sacramentale et annuam ecclesiae nostrae cathedralis rubriculam necnon calendarium bene emendatum*.

⁴⁴ Kraków, Biblioteka Jagiellońska, Cim. 40. Plg. *Katalog Poloników XVI wieku Biblioteki Jagiellońskiej*, t. II: M–Ž, p. 164, Nr. 2116. Antras, nukarpytas titulinio puslapio egzempliorius – herbas su eilėraščiu, be *Rubicellos* pavadinimo – priklijuotas kitoje turinio puslapio pusėje, Walenty Wróbel, *Opusculum quadragesimale: Wojewódzka i miejska Biblioteka*

9 pav. *Rubicella horarum canonicarum diocesis Poznaniensis ad Annum Domini 1538 secundum post Bissexilem* (Kraków, Biblioteka Jagiellońska, Cim. 40)

10 pav. *Rubicella Cracoviensis ad annum Domini 1537. Primum post Bissexilem* (Wrocław, Ossolineum, XVI.O.1054)

Eilėraščių autorius palygina pietų kraštų valdovą (liūtą) su šiaurės didvyriu Vyčiu. *Cataphractus* – sunkiai ginkluotas raitelis, *eques loricatus*, žodis gan populiarus XVI a. literatūroje, kur kalbama apie Lietuvos karius ir Vytį⁴⁵.

Publiczna w Bydgoszczy, B 1271 adl. 1 (pav. 8); po herbu tuolaikinis savininko, Lauryno Stupelio Volštiniečio įrašas: *Hoc volumen est Laurenty a Volstin vascularii: emptum XVIII novembris anno Christi 1537*. Apie LDK herbinius eilėraščius žr. Eglė Patiejūnienė, *Brevitas ornata: Mąžosios literatūros formos XVI–XVII amžiaus Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės spaudiniuose*, Vilnius: LLTI, 1998, p. 77–81.

⁴⁵ (*Res mira*) *tantus pavor, tantus denique tremor, et horror eas Moscorum numerosas et cataphrattas equitum copias inuasit*: Zacharias Ferreri, „Vita beati Casimiri confessoris...“ (Vilnius, 1520; Kraków, 1521), in: *Ankstyvieji šv. Kazimiero „gyvenimai“*, sudarė Mintautas Čiurinskas, (*Fontes ecclesiastici Historiae Lithuaniae*, t. 4), Vilnius, 2004, p. 70 ir dar Mintautas Čiurinskas, „Lietuva pergales prie Oršos (1514 m.) poetų tekstuose“, in: *Senoji Lietuvos literatūra*, 2015, kn. 40, p. 41, kur mokslininkas cituoja Jono Dantyšeko „Epitalamiją“ karalienei Bonai, eil. 210–212: *Respice, cum placuit tibi castra invisere, longis / Ordinibus cataphractorum quot*

Leidinys panašus į 1537 m. buvusio Poznanės, tuometinio Krokuvos vyskupo Jono Latalskio (jo herbas – liūtas ant pilies sienos) *rubricella* naujai vyskupijai. Po herbu magistro Benedikto Kožminiečio (Benedykt z Koźmina) eilėraštis „In reverendissimi Episcopi Cracoviensis Insignia. M. Benedicti Cosminensis“ („Didžiai gerbiamo Krokuvos vyskupo herbui. Magistro Benedikto Kožminiečio [eilėraštis]“) (pav. 10):

Qui tibi magnanimus muris prospectat ab altis

(inter quadrupedes gloria prima) Leo

Fortia magnorum declarat facta virorum

Qui gestis tantum commeruere decus

Id tu, qui summum scandisti culmen honoris

Illustras factis, Presul amande, tuis.⁴⁶

Didžiadvasis liūtas, kuris į tave žvelgia nuo aukštų sienų

(pirmasis savo šlove tarp keturkojų),

skelbia apie narsius žygdarbius didžių vyrų,

kurie žygiais pelnė tokią didžių garbę.

Tą [garbę] tu, mylimas Vyskupe, kuris

pasiekei pačią garbės viršūnę, išaukštini savaisiais nuopelnais.

Abiejuose leidiniuose matome panašų vainiką su juostelėmis kampuose, panašaus V pavidalo skydą. Eilėraštį sukūrė Benediktas Kožminietis (1497–1559), būsimas Krokuvos universiteto rektorius, Mikalojaus Šadekiečio bendražygis, gabus lotynų ir lenkų kalbos poetas. Turint omenyje, kad ir 1537 m. Krokuvos kalendorių ir 1538 m. Poznanės leidinį puošia eilėraštis, kuriame minimas didžiadvasis liūtas (*magnanimus leo*), būtų galima spėti, jog Kožminietis buvo abiejų eilėraščių autorius. Vainiko (šiek tiek grubesnio) su juostelėmis aplink herbą motyvas naudojamas Unglerienės spausdintame 1535 m. Poznanės vyskupijos kalendoriuje. Tačiau tame leidinyje nėra herbino eilėraščio (paskutiniame

milia late / Exsultant procul. Tarp kitko, *cataphractus eques* ir *cataphractus in armis* figūruoja ir Jurgiu Chodkevičiui 1594 m. skirtame epitalamijuje bei 1604 m. Jonui Glebavičiaus herbui paskirtame eilėraštyje – Eglė Patiejūnienė, *op. cit.*, p. 83–84. Už informaciją apie platesnį žodžio *cataphractus* vartojimą XVI a. Jogailaičių teritorijose dėkoju dr. Čiurinskui.

⁴⁶ Wrocław, Ossolineum, XVI.O.1054: *Rubricella Cracoviensis ad annum Domini 1537. Primum post Bisextilem*, Cracovie: ex Officina Ungleriana.

puslapyje perspausdintas Husoviano eilėraštis: „Adhortatio pastorum ad curam gregis domini“ – „Paraginisimas ganytojams rūpintis Viešpaties kaimene“⁴⁷.

Žodinis Kožminiečio kūrinio atspindys Vytis pavadintas graikiškai *cathaphractus*, Jono sarmatų kilmė skamba kitame 1538 m. Leipcige spausdintame, Jono užsakytame Poznanės katedrai ir vyskupijos parapijoms skirtame valandyne⁴⁸. Tai svarbi liturginė knyga (psalmės, maldos, giesmės), naudotina ilgam laikui. Ne vienerius metus Jono įvaizdis bus primenamas vyskupijos kunigams. Jonas yra karys prieš totorius ir rusus:

Ad lectorem pro libro.

Ut spernit Scythyce hic cathaphractus tela pharetrae

Deque Getis Domino iusta trophea parat,

Demonia sic vastat precibus liber iste malignum,

Quem tibi dat Praesul, gloria Sarmaciae,

Gloria Sarmaciae Praesul, quem vivere, Lector,

Optabis, vindex nam tibi pacis erit.

(Skaitytojui apie knygą.

[Panašiai] kaip šis apsiginklavęs raitelis paniekina skitų [t. y. totorių] strėlinės šaudmenis ir Viešpačiui ruošiasi įgyti teisėtų trofėjų iš getų [t. y. rusų maskvėnų], taip ir piktą velnią maldomis naikina ši knyga, kurią Tau teikia vyskupas, Sarmatijos šlovė, šlovė Sarmatijos vyskupas, kuriam, Skaitytojau, palinkėsi ilgų metų, nes jis Tau bus ramybės gynėjas.)

⁴⁷ Warszawa, Biblioteka Narodowa, SD XVI.O. 6195, *Rubricella horarum canonicarum Diocesis Poznaniensis ad annum Domini 1535. Tercium post bisextilem* (Impressum Cracoviae a Floriano Unglerio cum gratia et privilegio); plg. Mikalojus Husovianas, *Raštai*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2007, p. 203. Husoviano eilėraštis spausdintas taip pat paleotipe *Rubricella quotidiana pro diocesi Cracoviensi ad annum Domini 1534* (excussum Cracoviae a Floriano Unglerio, 1533) – Ossolineum XVI.O.1051, nuo ko jį perspausdino Jan Pelczar, *Nicolai Hussoviani carmina*, Cracoviae: Sumptibus Academiae Litterarum Cracoviensis Apud bibliopolam Societatis Librariae Poloniae, 1894, Nr. 10, p. 110.

⁴⁸ Warszawa, Biblioteka Narodowa, SD XVI.O.6189 (defektuotas egzempliorius, Kórnik Cim.O.463) *Diurnale horarum ecclesiae cathedralis Posnaniensis sub Reverendissimo ac illustrissimo Principe domino et domino Ioanne ex ducibus Lythuaniae Dei gratia Episcopo Posnaniensi etc in communem eius dioceseos sacerdotum usum summa et fide et diligentia editum. Cum gratia et privilegio Illustrissimi ducis Episcopi Posnaniensis, excudebat Lipsiae Melchior Lotterus expensis et cura honestissimi viri Georgii Denarii, Germanice Pfennig Anno Domini MDXXXVIII. Herbas – l. 1v: vytis su Gedimino stulpais.*

11 pav. Poznanės vyskupo Jono iš Lietuvos kunigaikščių herbas. *Diurnale horarum ecclesiae cathedralis Posnaniensis sub Reverendissimo ac illustrissimo Principe domino et domino Ioanne ex ducibus Lythuaniae Dei gratia Episcopo Posnaniensi...*, Lipsiae, 1538 (Warszawa, Biblioteka Narodowa, SD XVI.O.6189 (defektuotas egzempliorius, Kórnik Cim.O.463)

12 pav. Poznanės vyskupo Jono iš Lietuvos kunigaikščių herbas. Thomas Treter, *Vitae Episcoporum Posnaniensium, Brunsbergae*, 1604

Kitoje pirmo lapo pusėje – herbas, jo pirmame ir ketvirtame ketvirtyje – Vytis (du variantai), antrame ir trečiame ketvirtyje – Gedimino stulpai (pav. 11). Herbas panašus į XVII a. Jono herbo piešinį, spaudintą Tomo Treterio Poznanės vyskupų sąvade⁴⁹ (pav. 12). Matome vyskupo mitrą su ganytojo lazda, kalaviją su kepuraitė, Vytį, Gedimino stulpus⁵⁰. Taip Jonas pabrėžia ne vien

⁴⁹ Thomas Treter, *Vitae Episcoporum Posnaniensium per Joannem Długossium quondam conscriptae, ab illo ad sua tempora continuatae*, Brunsbergae: Typis Georgii Schoenfeld, 1604: Ioannes IX, dictus de ducibus Lithuaniae.

⁵⁰ Apie stulpų herbo ikonografiją žr. Zenon Piech, *op. cit.*, p. 277–278. Piechas pastebi, kad nors Žygimanto Senojo laikais stulpai retai naudojami spaudiniuose, tačiau 1535–1536 m.

tik savo dvasinę ir pasaulietinę galią, bet ir savo lietuvišką, karališką, Gedinaičių, kilmę. Nors vargu ar Jonas veiksmingai prisidėjo prie šio veikalo ruošimo spaudai, turint omenyje apgailėtiną vyskupo sveikatos būklę, tačiau valandynas spausdintas ordinaro malone su privilegija.

Tai, kad tokie propaguojami motyvai turėjo tam tikrą sėkmę, puikiai rodo dar vienas to laikotarpio veikalas. Skitų nugalėtoją primena 1538 m. leidinys, būtent Stanislovo Čarnio Chrościeskio (Stanisław Niger Chrościeski) *Epicedion*, skirtas mirusio vyskupo Jono iš Lietuvos kunigaikščių garbei ir atminčiai. Poetas kreipiasi tiesiogiai į karingą ordinarą tokiais žodžiais: *Tu, Lithuane asper, volucris certare sagitta / Qui bene scis, belli nec minor arte tamen / [...] Ipse est, qui sancta valuit pietate, nec armis / Inferior, metuit quem Scythae saepe rapax. [...] / Unica Sarmatici gloria spesque soli. / Princeps, dux, pater et praesul venerande, Ioannes* (eil. 117–118, 131–132, 14–15)⁵¹.

Pats spaustuvininkas, Leipcigo miestietis, Merkelis Loteris turėjo nemenkus ryšius su Poznanės dvasininkija. 1538 m. liepos 4 d. šis *civis et callographus Lipsensis* kartu su žmona pasirodė Poznanės kapitulos akivaizdoje su skundu, kad už įvairius bažnytinius spaudinius (*codices, agenda, cursus*) jiems vienas kanauninkas skolingas 300 Reino florenų. Kapitula nedelsdama atlygino leidėjui padarytą žalą⁵².

APIBENDRINIMAS

Apibendrinant, galima pagrįstai teigti, kad Jonas iš Lietuvos kunigaikščių – išsilavinęs Renesanso princas, rūpestingas vyskupas, pasaulietinių valdų (Šiaulių

šis simbolis pasirodo dažniau LDK grašių monetose. Šis reiškiny sutampa (atsitiktinai?) su Jono iš Lietuvos kunigaikščio valdymu Vilnius monetų kalykloje.

⁵¹ S. C. Rowell, „*Olim multorum patronus et praesidium, nunc ecce cliens*: Jono iš Lietuvos kunigaikščių mirtis ir pomirtinis šlovinimas, 1538 m. vasaris-gegužė“: „Tu, rūstusis lietuvi, kuris sparnuota strėle ir nemenkesniu kovos menu gerai moki kautis. Jis yra tas, kuris buvo stiprus šventu dievobaimingumu tiek, kiek ir ginklais, kurio dažnai bijodavo skitų plėšrūnas“; „Vienintelė sarmatų žemės garbė ir viltis. Kunigaikšti, vadove, tėve, gerbiamas vyskupe Jonai.“ Žr. šio leidinio p. 281.

⁵² *Akta kapitul z wieku XVI wybrane*, wyd. Bolesław Ulanowski, t. 1, d.1: *Akta kapitul poznańskiej i włocławskiej (1519–1578)*, Kraków: Nakładem Akademii Umiejętności, Skład główny w Księgarni spółki wydawniczej polskiej, 1908, p. 41–42.

žemės, Janušpolio ir Kremeneco Voluinėje) valdytojas ir karių rinkėjas krašto apsaugai. Jo vaidmuo LDK karinėje gynyboje tikrai nemenkas, apie jo asmenybę puikiai žinojo totorių chanai. Šią temą aptarsime kitame straipsnyje. Jis sugebėjo sukurti infrastruktūrą madingoms statyboms, vartotojų reikmėms. Visų pirma jis prie savęs ir savo dvaro pritraukė globos ieškojusius literatus, teologus – Šadekietį, Vrubelį, Jurgį Albiną. Jonas taip pat sugebėjo sąmoningai išnaudoti moderniausias priemones – spausdintą žodį ir simbolį, lotynišką proginę poeziją savo interesų realizavimui ir savireklamai. Ne be reikalo, pasak Stanislovo Chroščieskio, nelaiku mirusį vyskupą apraudojo Apolonas ir Pijeridės. Vilniuje jis išleido pirmąjį vyskupijos teisės sąvadą, su savo, karališko vyskupo ir Jogailaičių dinastijos šventojo gerbėjo statusą patvirtinančiomis detalėmis (herbu, paveikslais, progine poezija) – 1528 m. statutus, vieneri metai prieš Pirmojo Lietuvos Statuto paskelbimą. Tapęs Poznanės vyskupu, Jonas bendradarbiavo su vietiniais dvasininkais spausdinant eilinių bažnytinį kalendorių (*rubricella*) su panegiriniu eilėraščiu ir Vyčio herbu. Kitais metais jis suteikė privilegiją išleisti naujam katedros ir parapijų valandynui kartu su proginiu eilėraščiu ir savo nauju herbu, kuriame ne vien tik Vytis, bet ir Gedimino stulpai. Deja, tais pačiais metais Jonas ir mirė, jo naujajai Lenkijos prelado karjerai tik prasidėjus.

PRIEDAS

Ad Reverendissimum in Christo patrem et dominum, dominum Joannem ex Ducibus Lithuanie, Dei gratia electum et confirmatum episcopum Vilnensem, dominum inprimis observandum.

Carmen Stanislai Hosii.

Qui certis totum terrarum dirigit orbem
Legibus, ut currant ordine quaeque suo,
Hic tibi det longa et foelicia tempore vitae
Quod populo leges condidit et ipse tuo.
Leges, quae donent virtuti praemia, poenam
Criminibus, maneat quisque ut in officio,
Quae doceant quo se pacto gerat ille, dicatus

Christo qui fuerit, fungitur atque sacris,
Qui carnem et mundum longum salvere iubendo,
 Quicquid dicarit spiritus, illud agit.
Inde salus pendet populi, si turba sacra
 Vivendi fuerit norma pudica gregi.
Et sacra iterum turba omnis pendet ab uno
 Praesule, qui his illam legibus instituit,
Qualem dum tu Praesul agis clarissime, dumque
 Vis sanctis Christi moribus esse sacros,
Ostendis, quam sis pietati pectore toto
 Deditus, et quam sis religionis amans,
Quamque nihil ducas prius aut antiquius uno hoc,
 Ut valeas ovibus consuluisse tuis.
Macte esto virtute tua, sic perge studere,
 Ut curet sacris moribus esse sacer.
Atque tuae reddet virtuti praemia Christus
 Et vitae faciet tempora longa tuae.
Ast ubi functus eris vita, quae lumina numquam
 Viderunt hominis, nullus et audierat,
Et quae nemo potest complecti mente, creator
 Humani generis, munera larga dabit.

Garbingiausiam Kristuje Tėvui ir Ponui, Ponui Jonui iš Lietuvos kunigaikščių,
Dievo malone išrinktam bei patvirtintam Vilniaus vyskupui, savo ypatingai gerb-
tinam ponui
 Stanislovo Hozijaus eilėraštis

Tegul Tasai, kuris visą žemės rutulį tvarko pagal tam tikrus
įstatymus, kad kiekvienas dalykas eitųsi savo seka,
Tau suteikia ilgus ir laimingus gyvenimo metus,
nes Tu pats taip pat kuri savo tautai įstatymus.
Įstatymus, kurie dorybę atlygina, blogybę nubaudžia,
kad kiekvienas atliktų savo pareigą.
Kurie nurodo, kaip turėtų elgtis tas,

kuris, Kristui pasišvęsdamas, atlieka šventas pareigas,
kuris, nurodydamas kūnui ir pasauliui siekti amžino išgelbėjimo,
daro viską, ką liepia [Šventoji] Dvasia.
Tautos išgelbėjimas priklauso nuo to, ar išventintųjų būrys ganytiniams parodys
doro gyvenimo pavyzdį,
Ir vėlgi visas išventintųjų būrys priklauso nuo vieno vado⁵³,
kuris jam teikia įstatymus;
pats pasirodai esąs toks, šviesiausiasis vade, nes Tu nori, kad šventais papročiais
[dvasininkai] pasišvęstų Kristui,
pats būdamas visa širdim atsidavęs pamaldumui ir religijos mylėtojas, nieko ne-
laikydamas aukštesniu, svarbesniu už šį vienintelį reikalą, būtent – kad galėtum
rūpintis savo avinėliais.
Garsėk savo dorybe, taip ir toliau stenkis, kad atsiduodamas šventiems papročiams
būtum šventas.
Lai Kristus Tau atlygina už dorybę ir Tau duoda gyventi ilgus metus.
O tavo gyvenimui užsibaigus, žmonijos Kūrėjas Tau duos dosnių dovanų, kurių
jokio žmogaus akys nėra mačiusios, apie kurias jokia ausis nėra girdėjusi, kurių
niekieno mintis negali pilnai suvokti⁵⁴.

ŠALTINIAI IR LITERATŪRA

RANKRAŠTINIAI ŠALTINIAI

Kraków, Polska Akademia Umiejętności

Rs 8904

Poznań, Archiwum Archidiecezjalne w Poznaniu

Acta Capituli Poznaniensis, t. 7 (1505–1515) [CP 34].

Acta Episcopalia [AE], t. 8 (1536–1538).

SPAUSDINTI ŠALTINIAI

Dauguma paleotipų prieinama Federacija bibliotek cyfrowych tinklalapyje <https://fbc.pionier.net.pl>

⁵³ Tas pats lotyniškas žodis (*praesul*) reiškia ir vyskupą.

⁵⁴ Plg. 1 Kor 2, 9.

- Acta Capituli ecclesiae cathedralis Vilnensis saec. XVI–XVIII = Vilniaus katedros bažnyčios kapitulos posėdžių protokolai XVI–XVIII a.*, t. 1: 1502–1533, parengė Darius Antanavičius, Dalia Emilija Staškevičienė, Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2018.
- Acta primae visitationis diocesis Vilnensis A.D. 1522 peractae = Vilniaus kapitulos Liber Ilb atkūrimas*, sudarė, tekstus iš rankraščių parengė, mokslinį įvadą ir paaiškinimus parašė S. C. Rowell, (*Fontes minores historiae Lithuaniae*, t. 8), Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2015.
- Acta Tomiciana, Tomus Duodecimus epistolarum, legationum, responsorum, actionum et rerum gestarum Serenissimi Principis Sigismundi Primi, Regis Poloniae et Magni Ducis Lithuaniae*, Posnaniae: Sumptibus Bibliothecae Kornicensis, 1906.
- Agenda sive Exequiale divinorum sacramentorum per venerabilem virum et dominum Martinum canonicum Vilnensis dyocesis edita*. Impressum in Gdano per me Conradum Bomgharten, Anno Domini millesimo quadringentesimo nonagesimonono et finitum est secunda feria ante festum Barnabe [1499 o6 10].
- Akta kapitul z wieku XVI wybrane*, wyd. Bolesław Ulanowski, t. 1, d. 1, *Akta kapitul poznańskiej i wrocławskiej (1519-1578)*, Kraków: Nakładem Akademii Umiejętności, Skład główny w Księgarni spółki wydawniczej polskiej, 1908.
- Codex Medicensis seu Samogitiae dioecesis, d. 1: (1416.II.13 – 1609.IX.2)*, collegit Paulus Jatulis, (*Fontes historiae Lithuaniae*, t. III), Roma: Academia Lituana Catholica Scientiarum, 1984.
- Diurnale horarum ecclesiae cathedralis Posnaniensis sub Reverendissimo ac illustrissimo Principe domino et domino Ioanne ex ducibus Lythuaniae Dei gratia Episcopo Posnaniensi etc in communem eius dioceseos sacerdotum usum summa et fide et diligentia editum. Cum gratia et privilegio Illustrissimi ducis Episcopi Posnaniensis*, excudebat Lipsiae Melchior Lotterus expensis et cura honestissimi viri Georgii Denarii, Germanice Pfennig Anno Domini MDXXXVIII. – Warszawa, Biblioteka Narodowa, SD XVI.O.6189 (defektuotas egzempliorius, Kórnik Cim.O.463).
- FERRERI ZACHARIAS, „Vita beati Casimiri confessoris...“ (Vilnius, 1520; Kraków, 1521), in: *Ankstyvieji šv. Kazimiero „gyvenimai“*, sudarė Mintautas Čiurinskas, (*Fontes ecclesiastici historiae Lithuaniae*, t. 4), Vilnius: Aidai, 2004, p. 46–117.
- [GRZEGORZ Z SZAMOTUŁ], *Sermo de indulgentiis bulleque iubilei pro fabrica ecclesie cathedralis Vilnensis a Sede Apostolica concessae resolutio*, in regia urbe Cracoviensi Florianus Unglerius impressit, 1532, prieiga internete: <https://dbc.wroc.pl/dlibra/publication/6558/edition/6069/content>.
- HUSOVIANAS MIKALOJUS, *Raštai*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2007.
- Judicium astronomicum coniunctionis minoris Saturni et Iovis super decimo gradu Piscium continuativa triplicitatis aqueae et super coniunctoribus aliis XV in eodem signo aggregatis in celebri Studio Cracoviensi per magistrum Nicolaum de Shadek editum*.
- SACRANUS JOANNES, *Elucidarius errorum ritus Ruthenici*, Cracoviae: Typis Ioannis Haller, 1501.
- Listy polskie XVI wieku ze zbiorów Władysława Pocięchy, Witolda Taszyckiego, Adama Turasiewiczza*, red. Kazimierz Rymut, t. 1: *Listy z lat 1525–1548*, Krakow: PAU, 1998.

- NARBUTAS SIGITAS, NARBUTIENĖ DAIVA, XV–XVI a. *Lietuvos lotyniškų knygų sąrašas*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2002.
- Opusculum quadragesimale per Valentinum Posnanianum recollectum, omnibus et potissimum in Vineam Domini laborantibus perutile...*, ex officina Melchioris Lottheri inconniventis industriae typographi quam maxima cura ac diligentia prodiit Anno a Redempto genere humano sesquemillesimo et tricesimo septimo mense vero Februario (Biblioteka Kórnicka Cim.O.34; Wojewódzka i miejska Biblioteka Publiczna w Bydgoszczy, B 1271 adl. 1).
- PELCZAR JAN, *Nicolai Hussoviani carmina*, Cracoviae: Sumptibus Acadmiae Litterarum Cracoviensis Apud bibliopolam Societatis Librariae Poloniae, 1894.
- Rerum Moscovitarum commentarii Sigismundi liberi baronis in Herberstein, Neyperg et Guettenberg...*, Basileae: ex officina Oporiniana, 1571.
- Rubicella Cracoviensis ad annum Domini 1537. Primum post Bisextilem* (Cracovie: ex Officina Ungleriana). Wrocław, Ossolineum, XVI.O.1054.
- Rubicella quottidiana pro diocesi Cracoviensi ad annum Domini 1534 (Excussum Cracoviae a Floriano Unglerio 1533)*. Ossolineum XVI.O.1051.
- Rubicella horarum canonicarum Diocesis Poznaniensis ad annum Domini 1535. Tercium post bisextilem*. Warszawa, Biblioteka Narodowa, SD XVI.O. 6195.
- Rubicella horarum canonicarum diocesis Poznaniensis ad Annum Domini 1538 secundum post Bisextilem* (Cracovie: ex Officina Ungleriana). Kraków, Biblioteka Jagiellońska, Cim. 40.
- SAWICKI JAKUB, *Concilia Poloniae: Źródła i studia krytyczne, II: Synody diecezji wileńskiej i ich statuty*, Warszawa: Nakładem Towarzystwa Naukowego Warszawskiego, 1948.
- SAWICKI JAKUB, *Concilia Poloniae: Źródła i studia krytyczne, III: Synody diecezji łuckiej i ich statuty*, Warszawa: Nakładem Towarzystwa Naukowego Warszawskiego z zasiłku Prezydium Rady Ministrów i wydziału nauki ministerstwa Oświaty, 1949.
- SAWICKI JAKUB, *Concilia Poloniae: Źródła i studia krytyczne, X: Synody diecezji wrocławskiej i ich statuty. Na podstawie materiałów przysposobionych przy udziale Alfreda Sabischa*, Wrocław [i in.]: Zakład narodowy im. Ossolińskich – Wydawnictwo, 1963.
- Statuta capituli et ecclesiae cathedralis Posnaniensis ex annis 1298–1763*, ed. Władysław Pawelczak, (*Papieski wydział teologiczny w Poznaniu. Studia i materiały*, 15), Poznań: Papieski wydział teologiczny w Poznaniu, 1995.
- Statuta nova inclite provincie Gnesnensis tempore felicitis presidencie Reverendissimi in Christo patris et domini domini Ioannis de Lasko...*, Ductu et impensa Reverendissimi in Christo Patris Domini Joannis de Lasko, archiepiscopi Gnesnesnis. Excussum Cracovie per Mathiam Scharffenberger. In domo spectabilis viri, Domini Marci Bibliopole, civis alme civitatis Cracoviensis, dirigente eundem Honorabili Stanislaio Sudolski, plebano in Kuthno, sue reverendissime paternitatis capellano, Anno Domini MDXXVII. Wrocław, Ossolineum, XVI.Qu.2679.2.
- Statuta synodalia diocesis Wladislaviensis et Pomeraniae*, coll. et ed. Zeno Chodyński, Varsoviae: Typis Francisci Czerwiński ad plateam Zielna N. 17, 1890.
- Statuta Vihlensis diocesis sinodaliter per illustrissimum principem et reverendissimum dominum Joannem ex ducibus Lithuaniae, Dei gratia episcopum Vihlensem cum suo*

capitulo de totius cleri eiusdem diocesis pro sinodo diocesana congregati consensu et voluntate edita atque approbata, impressum Cracoviae per Mathiam Scharffenbergk, 1528, Biblioteka Kórnicka Cim.Qu.3023; Warszawa, Biblioteka Narodowa, mikrofilmas B171, pagal kitą BK egzempliorių.

THOMAS TRETER, *Vitae Episcoporum Posnaniensium per Joannem Długossium quondam conscriptae, ab illo ad sua tempora continuatae*, Brunsbergae: Typis Georgii Schoenfeld, 1604.

ULANOWSKI BOLESŁAW, *Materyjały do historyi ustawodawstwa synodalnego w Polsce w w. XVI*, (*Archiwum komisji prawniczej Akademii Umiejętności*, t. 1, p. 325-555), Kraków: Nakładem Akademii Umiejętności, 1895.

Vilniaus ir Žemaičių vyskupijų katedrų kapitulų statutai: tekstai ir kontekstai, par. Wioletta Pawlikowska-Butterwick, Liudas Jovaiša, Vilnius: Aidai, 2016.

LITERATŪRA

BARONAS DARIUS, ROWELL S. C., *The Conversion of Lithuania. From pagan Barbarians to Late Medieval Christians*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2015.

BARTOSZAK MICHAŁ, „Opusculum quadragesimale“ Walentego Wróbla z dedykacją dla Pawła Holszanskiego“, in: *Biblioteka*, 2016, Nr. 20 (29), p. 23-40.

BORZYSZKOWSKI MARIAN, „Materiały do twórczości poetyckiej i działalności wydawniczej Stanisława Hozjusza w latach 1522-1548“, in: *Studia Warmińskie* 7 (1970), p. 305-322.

ČIURINSKAS MINTAUTAS, „Lietuva pergalės prie Oršos (1514 m.) poetų tekstuose“, in: *Senoji Lietuvos literatūra*, 2015, kn. 40, p. 41, p. 15-72.

CZEKAJEWSKA ANNA, „O listach dedykacyjnych w polskiej księżce XVI wieku“, in: *Roczniki Biblioteczne*, 1962, Nr. 6, s. 1-2, p. 21-56.

DOMACHOWSKA REGINA, „Młodzieńcza twórczość poetycka Stanisława Hozjusza“, in: *Studia Warmińskie*, 1988, Nr. 25, p. 141-223.

GLOMSKI JACQUELINE, *Patronage and humanist literature in the age of the Jagiellons. Court and careers in the writings of Rudolf Agricola Junior, Valentin Eck and Leonard Cox*, Toronto-Buffalo-London: University of Toronto Press, 2007.

JOVAIŠA LIUDAS, *Vilniaus vyskupai ir jų portretai*, Vilnius: Bažnytinio paveldo muziejus, 2016.

JOVAIŠA LIUDAS, „Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės šventieji globėjai Lietuvos vyskupijų liturginių kalendorių duomenimis“, in: *Excellentia virtutum: Šventieji Lietuvos kultūroje. Mokslo straipsnių rinkinys*, sudarė Asta Giniūnienė, Vilnius: LKTI, 2019, p. 11-38.

KALINOWSKA JADWIGA AMBROZJA, „Erudycja klasyczna i biblijna Stanisława Hozjusza (1504-1579)“, in: *Forum Teologiczne*, 2002, Nr. 3, p. 163-178.

Katalog Poloników XVI wieku Biblioteki Jagiellońskiej, t. 2: M-Ż, pod redakcją Mariana Malickiego i Ewy Zwinogrodzkiej, opracowanie Małgorzata Gołuszka, Marian Malicki, Wanda Ptak-Korbel i inn., Kraków: Nakładem Uniwersytetu Jagiellońskiego, 1994.

- KONARSKA-ZIMNICKA SYLWIA, „*Wenus panią roku, Mars towarzyszem...*“. *Astrologia w Krakowie XV i początku XVI wieku*, Kielce: Wydawnictwo Uniwersytetu Jana Kochanowskiego, 2018.
- Krikščionybės Lietuvoje istorija*, sudarė Vytautas Ališauskas, Vilnius: Aidai, 2006.
- Lietuvos katalikų dvasininkai XIV–XVI a.*, sudarė Vytautas Ališauskas, Tomasz Jaszczół, Liudas Jovaiša, Mindaugas Paknys, (*Bažnyčios istorijos studijos*, t. 2), Vilnius: Aidai, 2009.
- MASLAUSKAITĖ SIGITA, „Šv. Kazimiero atvaizdis. Pirmavaizdis ir kartotės“, in: *Pirmavaizdis ir kartotė. Vaizdinių transformacijos tyrimai. Straipsnių rinkinys*, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2004, p.112–121.
- MIASKOWSKI KAZIMIERZ, „Piotr Rydzyński i polemika jego z Hessem (R. 1524)“, in: *Przegląd Kościelny. Pismo miesięczne poświęcone Nauce i Sprawom Kościoła Katolickiego*, 1905, t. 7, Nr. 40, p. 241–248; Nr. 41, p. 321–333; 1905, t. 8, Nr. 43, p. 1–15; Nr. 46, p. 387–391; Nr. 47, p. 421–436.
- NOWAKOWSKA NATALIA, *Church, State and Dynasty in Renaissance Poland. The career of Cardinal Fryderyk Jagiellon (1468–1503)*, Aldershot: Ashgate, 2007.
- ODRZYWOLSKA KIDAWA, Anna, *Podkanclerz Piotr Tomicki (1515–1535). Polityk i humanista*, Warszawa: Semper, 2005.
- PATIEJŪNIENĖ, EGLĖ, *Brevitas ornata: Mąžosios literatūros formos XVI–XVII amžiaus Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės spaudiniuose*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 1998.
- PIECH ZENON, *Monety, pieczęcie i herby w systemie symboli i władzy Jagiellonów*, Warszawa: Wydawnictwo DiG, 2003.
- POCIECHA WŁADYSŁAW, *Królowa Bona (1494–1557). Czasy i ludzie Odrodzenia*, t. 2, Poznań: PWN, 1958.
- PRZYAŁGOWSKI WINCENTY, *Żywoty biskupów wileńskich*, t. 1, Peterburg: Nakład autora, Druk Jozafata Ohryzki, 1860.
- ROWELL S. C., „Fr Mažvydas, Žemaitija and the Consistory Appeal Court, 1525–1539“, in: *Acta historica Universitatis Klaipedensis*, 2018, t. 35, p. 163–188.
- ROWELL S. C., „Jogailaičių dinasto Jono iš Lietuvos kunigaikščių sąsajos su Vilniaus katedra“, in: *Ženkla, simboliai, prasmės: Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės tyrimai pagalbinių istorijos mokslų aspektu*, sudarė Rūta Čapaitė, Gitana Zujienė, Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2019, p. 123–146.
- ROWELL S. C., „*Olim multorum patronus et praesidium, nunc ecce cliens*: Jono iš Lietuvos kunigaikščių mirtis ir pomirtinis šlovinimas, 1538 m. vasaris-gegužė“, in: *Senoji Lietuvos literatūra*, kn. 50, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2020, p. 269–285.
- SEGEL HAROLD B., *Renaissance culture in Poland: The rise of Humanism 1470–1543*, Ithaca-London: Cornell University Press, 1989.
- TAFIŁOWSKI PIOTR, „Dedykacje w drukach Krakowskich 1503–1531“, p. 1–11, in: https://www.academia.edu/26963586/Dedykacje_w_drukach_krakowskich_1503-1531 [peržiūrėta 2020 11 23. Straipsnio originali publikacija: Piotr

- Tafilowski, „Dedykacje w drukach Krakowskich 1503–1531“, in: *Rocznik Biblioteki Narodowej*, 2003, t. 35, p. 235–252.]
- TAFIŁOWSKI PIOTR, *Jan Łaski (1455–1531), kanclerz koronny i prymas Polski*, Warszawa: Wydawnictwo Sejmowe, Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, 2007.
- Ks. TYMOSZ STANISŁAW, *Ewolucja kościelnego prawa polskiego w świetle kodyfikacji do XIX wieku*, Lublin: Wydawnictwo KUL, 2008.
- WDOWISZEWSKI ZYGMUNT, *Genealogia Jagiellonów i Domu Wazów w Polsce*, Kraków: Avalon, 2017².
- ZYGNER LUDWIK, „Reforma prawa partykularnego metropolii Gnieźnieńskiej w XV i na początku XVI wieku oraz jej wpływ na ustawodawstwo diecezji wileńskiej i żmudzkiej“, in: *Kultūra-ekonomika-visuomenė: sąveika ir pokyčiai viduramžiais ir ankstyvesniais naujaisiais laikais Baltijos jūros pakrantėje*, sudarė Marius Ščavinskas, Klaipėda: Klaipėdos universiteto Baltijos regiono istorijos ir archeologijos institutas, 2015, p. 112–134.

S. C. ROWELL

Most Generous Lord Bishop, by Mercury Blest.
John of the Lithuanian Dukes – Patron
of the Arts and Sciences

S u m m a r y

Sigismund the Old's illegitimate son John of the Lithuanian Dukes was a well-educated Renaissance prince, a conscientious bishop and administrator, a competent secular landowner (the count of Šiauliai and Januszpol) and warlord. He succeeded in creating infrastructure for fashionable art and architecture. He sponsored theologians and men of letters at his court and exploited the most modern means – the printed word and image, neo-Latin occasional poetry to promote and publicise his interests. In Vilnius he issued the first codex of local canon law and had it printed in a fashionable edition in Cracow with details confirming his status as a royal bishop and promotor of the cult of the Jagiellonian dynastic saint – his half-uncle Casimir. The 1528 Vilnius Diocesan Statutes appeared a year before the First Lithuanian Statute of civil laws. After he became bishop of Poznań in 1536 he worked with local clergy to publish a church calendar (*Rubricella*) for 1538 which bore his Pogoń/Vytis coat of arms with a panegyric epigram. That year he issued a charter and gave money for the publication of a new book of hours for his cathedral and diocese which also included a dedicatory verse and his new coat of arms which combined the Pogoń/Vytis emblem with the Columns of Gediminas. Unfortunately, that same year John died from the effects of quaternary fever (a malaria-related disease) before his career in the Crown of Poland could develop further.

KEY WORDS: John of the Lithuanian Dukes, bishop of Vilnius, patronage, occasional literature.

Gauta 2020 10 24

Priimta 2020 12 14